

KURBANCAN'IN AĞITLARI

Gülnisa AYNAKUL*

ÖZET

1876'da Çar II. Aleksander'in manifestosuyla Hokand Hanlığı ortadan kaldırıldıktan sonra Kurbancan Datha oğulları Abdullahbek, Ömerbek, Mamatbek, Hasanbek ve Alay Dağlık bölgesinin Kırgızları ile, yetersiz askeri gücü ve silahlarına rağmen Rusya devletinin sömürgecilik siyasetine karşı şiddetli direniş göstermişlerdir. Ala Dağları'nın kahraman halkı, mevcut imkânlar dahilinde Rus silahı ve Rus savaş teknolojisine karşı daha fazla karşı koyamayacaklarını, direnişin artık fayda sağlamayacağını anladıktan sonra Rus hakimiyetine boyun eğmişlerdir. Kurbancan Datha'nın Kırgızlar arasındaki büyük itibarı, halk üzerindeki tesiri Rus idarecilerini hep kuşkulandırmıştır. Bundan dolayı Rus idarecileri Kurbancan Datha ve oğullarını cezalandırmak üzere Datha'nın oğlu Kamçibek'e iftira atarak idama mahkum ettikleri gibi diğer oğullarını da Sibirya'ya sürgüne göndermişlerdir. Alay Kırgızları, Kamçibek ve diğer Beyleri buldukları zindandan kaçırarak Ruslara karşı tekrar savaşıma hazır olduklarını, Datha'dan emir ve işaret beklediklerini belirtmişlerdir. Fakat Kurbancan böyle zor, karmaşık durumda da hislerine yenik düşmemiş, devlet adamı olmanın getirdiği büyük sorumluluğu üstlenerek öz evladının hayatı söz konusu olmasına rağmen, devleti ve milletin yüksek çıkarlarını üstte tutmayı bilmiştir. Datha Kırgız halkı ve devletinin bekası için öz oğlunu feda ederek milleti büyük katliamdan kurtarmıştır. Kurbancan acı kaderini, dayanılması zor üzüntülerini şiirlere, ağıtlara dökmüştür. Onun bu ağıtları, benzer sıkıntılar içinde aynı kaderi paylaşan tüm Kırgız halkı arasında çok rağbet görmüş, bütün Kırgız halkı tarafından sevilerek benimsenmesine yol açmıştır. Datha, halkı için verdiği mücadelesi, vatanperverliği, büyük fedakârlığı, ağıtları, şiirleriyle tüm Kırgız halkının kalbinde taht kurmuştur.

Bu çalışmada Kırgız ve Türkistan tarihinde büyük tarihi şahsiyet, kadın lider olarak bilinen Kurbancan Datha'nın ağıtlarından, şiirlerinden örnekler verilerek Kurbancan'ın manevi yönü, aile hayatı, halkına olan sevgisi, duyguları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Kültürü, Ağıtlar, Kadın Liderler, Kurbancan Datha

* Doç. Dr., Siirt Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi (gaynakulova@gmail.com)

KURBANCAN'S REQUIEM

ABSTRACT

In 1876, when Kokand Khanate was eliminated by the manifesto of Emperor Alexander II Kurbanjan Datha and her sons Abdullahbek, Ömerbek, Mamatbek, Hasanbek and Kyrgyz people of the Alay mountainous region despite the shortage of military forces and weapons showed fierce resistance against the Russian colonial policy. They obeyed Russian authority just after they understood that they were not able to resist any more against Russian weapon and technology within these reduced circumstances. They understood that the resistance would not provide them any benefit. But Kurbanjan had a big reputation and influence upon the Kyrgyz people. Therefore, in order to punish Kurbanjan Datha and her sons, Russian administrators slandered Datha's son Kamchibek and sentenced him to the death. Her other sons were sentenced to penal servitude and sent to Siberia. The Kyrgyzs of Alay region expressed readiness to take away Kamchibek and other beks from the place where they were under custody and fight back against the Russians. So they were waiting for orders from Datha. But Kurbanjan did not succumb to her feelings even in such difficult and complex situation. She managed to keep high interests of the state on the top although the matter was the life or death of her son. Kurbanjan Datha had sacrificed her own son for the salvation of the nation for the peace in the country. In this way she saved the nation from the great massacre.

Kurbanjan expressed her painful destiny in posthumous songs. Her lamentations were very popular among all the Kyrgyz people who shared the same destiny in similar troubles. She took a place of honour in the peoples hearts by her requiem. This article investigates inwardness of Kurbanjan, her family relations, her love to her family and people.

Keywords: *Kyrgyz culture, Women leaders, Kurbanjan Datha, Requiem*

1. Giriş

Kurbancan Datha büyük cesareti, önderliği ve ince diplomatik kabiliyeti sayesinde eşi Alimbek Datha'nın (Карасаев, 1996: 242; Kanar, 2000: 504) ölümünden sonra Buhara Emiri ve Hokand Hanı tarafından *Datha* unvanıyla şerefendirilmiş bir kadın generaldir. Araştırmacılara göre Datha unvanı Hokant sarayındaki en yüksek rütbelerden olup hiyerarşide dördüncü makam (Валиханов, 1985, I: 379), Rus ordusunda ise general rütbesine denk gelmektedir (Терентьев, 1906, I: 412). 1876'da Çar II. Aleksander'in manifestosuyla Hokand Hanlığı ortadan kaldırıldıktan sonra Kurbancan Datha oğulları Abdullahbek, Ömerbek, Mamatbek, Hasanbek ve Alay Dağlık bölgesinin Kırgızları ile yetersiz askeri gücü ve silahlarına rağmen Rusya devletinin sömürgecilik siyasetine karşı şiddetli direniş göstermişlerdir (Өмүрбеков ve Чоротегин, 1995: 151; Плоских, 1992: 98). Ala Dağları'nın kahraman halkı mevcut imkânlar dahilinde Rus silahı, Rus savaş tekniği ve teknolojisine karşı daha fazla karşı koyamayacaklarını, direnişin artık fayda sağlamayacağını anladıktan sonra Rus hakimiyetine boyun eğmişlerdir. Rusya İmparatorluğu'nun Türkistan'daki iktidar temsilcisi olan General Skobelev Kurbancan ile yapılan görüşmeler esnasında Kurbancan'ın cesaretine, halkına olan sevgisine, sorumluluk duygusuna hayran kalmıştır. Halkı için yaptığı mücadeleye bizzat şahit olan General, Kurbancan Datha'ya "Alay Dağları'nın gerçek Çarıçesi (Melikesi)" diyerek şahsiyetini layıkıyla takdir etmiştir. İşte bu yıllardan itibaren Kurbancan Datha'nın şöhreti Rusya İmparatorluğu'nun Türkistan'daki hâkimiyet temsilcileri olan Türkistan Genel Valileri'nden başlayıp St. Petersburg'daki Rus İmparatoru'na kadar yayılmıştır. General Skobelev "Alay Dağları'nın Melikesi"ne çok değerli cüppe sunarak saygılarını ifade etmiş (Ювачев, 1991: 251), 1893'de İmparator II. Aleksander özel bir kararla Kurbancan Datha'ya hizmetlerinden dolayı Andreev kurdelalı altın madalya (Какеев ve Плоских, 2002: 98) ve 300 ruble olmak üzere emekli maaşı bağlamıştır (Галицкий ve Плоских, 1987: 55). İsyancıların hezimetini kabul eden Kurbancan Datha Rus Çarı'na hizmet etmek mecburiyetinde kalmış ve oğullarıyla birlikte bütün Alay Dağları Kırgızları arasında Rusya İmparatorluğu'nun hâkimiyetinin tanınmasında önemli rol oynamıştır. Rus idaresiyle birlikte burada beş *boluşluk* (Мустафаев ve Щербинин, 1996: 100) teşkil edilmişti. Kurbancan'ın ileri görüşlülüğü, bilgeliği, diplomatik kabiliyetleri ve Rus yönetimiyle oluşturduğu olumlu münasebetleri sonucunda oğulları Ömerbek, Kamçibek, Hasanbek, ve Batırbek söz konusu idari bölgelerin hâkimleri olarak tayin edilmişlerdir. Güney Kırgızistan topraklarının Fergana Bölgesi adı altında Rusya İmparatorluğu'na ilhak edilmesi ve bütün Türkistan'ın Rusya İmparatorluğu'nun sömürmesine dönüştürülmesinden sonra da Kurbancan

Datha, önemli siyasi lider olarak Türkistan Genel Valiliği'nin üst düzey askeri makamlarıyla münasebetlerine devam etmiştir.

2. Kurbancan'ın Trajedisi

Dışarıdan bakıldığında Kurbancan “mutlu bir kadın” olarak değerlendirilebilir. Sevmediği eski kocasından boşanmış daha sonra kendisinin seçtiği ve sevdiği kişiyle evlenerek (Плоских, 1977: 172-173; Урстамбеков ve Чороев, 1990: 91; Айнакулова, 2011: 217-220) mert, biri diğerinden daha akıllı, yakışıklı oğullar dünyaya getirmiştir. Неп refah içinde yaşamış, saygı görmüş, şiirler yazmış hatta Hokant hanlığının elit şairleri tarafından kabul görmüştür (Бабабеков, 1989: 20-21). Kocasını Alimbek Datha, Hokant'ın en iyi medreselerinde eğitim görmüş, vakıfıyla kendisi de Oş'ta büyük bir medrese ve vakıflar tesis etmiştir. Kurbancan'ın bütün oğulları, babaları Alimbek Datha'nın Oş'ta yaptırdığı medresede (Мамытов, 1998: 100; Асанканов, 2000: 162; Ильясов, 1986, II: 239-241) talim terbiye görmüşlerdir. Ama olaylar görüldüğü ve beklendiği gibi gelişmemiştir. Çünkü Kurbancan sadece bir anne olmayıp tüm Kırgız halkının sevdiği, benimsediği ve umut bağladığı bir idareci yani “Datha” idi. Rus idarecileri, Kurbancan Datha ve oğullarının halk arasındaki büyük itibarı ve tesirinden hep kuşkulunmuşlar, onlara güvenmemişlerdir. Çünkü Çarlık idareciler “istedikleri gibi serbest hayat süren ve rahatlıktan şımarmış olan” Türkistanlılar'a gözdağı vermek, gerekirse 1876 olaylarını tekrar hatırlatmak için fırsat kollamaktaydılar (Өмүрзакова, 2002: 149). 1895 yılında yaşlı Datha hayatının en acı olayını yaşamıştır.

Çarlık Rusya idare temsilcileri uzun zamandan beri Kurbancan'ın oğullarının Kaşgar hududu üzerinden kaçakçılık yaptıklarından şüphe duymaktaydılar. Fakat bu iddiaların aslı astarı yoktu. Zira daha sonra yapılan arşiv araştırmalarında söz konusu olayı doğrulayacak her hangi belgeye rastlanmamıştır. Kurbancan'ın aile fertlerinin ifadelerine göre, bu olayın şiddetlenmesinde kervan görevlilerini tahrik eden Rus gümrükçülerinin büyük payı vardır. Tursunay Ömürzakova'ya göre (2002: 150-152) olaylar şu şekilde gelişmiştir:

“1893 yılı Ekim ayının sonuna doğru Kurbancan Datha'nın küçük oğlu Kamçibek'e ait olan ve gözdesi Asel Hanım'ın bizzat başında bulunduğu kervan kafilesi, Kaşgar'dan Alay istikametinde yol almaktaydı. Erkeçtam'a ulaştıklarında Rus gümrük görevlileri tarafından durdurularak develerden yüklerin indirilmesi ve sandıkların açılması emredilmiştir. Güya gümrük görevlilerinin aldıkları gizli “istihbarata” göre kafilenin taşıdığı ticaret mallarının arasında ithal edilmesi yasaklanan kaçak mallar bulunmaktaydı. Kervanbaşı, aynı zamanda kafilenin güvenliğinden sorumlu olan Akpalvan ve Kamçibek'in diğer nökerleri, Rus gümrük-

çülerin taleplerini yerine getirmeyi reddetmişlerdir. Gümrük görevlileri sandıkları açmak için Kamçıbek'in eşi Asel Hanım'ın uzun örgülü saçlarını bağlayan saçbağıyla birlikte saçlarını da keserek anahtarı elde eder ve sandıkları açarlar. Bütün eşyalar: çay, şeker, baharat vs. birbirine karıştırılır ama kaçak mallara rastlanmaz. Beklediklerini bulamayan gümrük askerleri, kadınların boynundaki incileri kaçak mal olarak göstererek ceza keser, onlardan para isterler”.

Orta Asya Türk geleneklerine göre bir kadının saçlarının kesilmesi hakaret anlamına gelip namus meselesidir. Dolayısıyla Kamçıbek Bey'in hanımının saçlarının kesilmesini kendi namusu olarak bilen nökerleri, Rus gümrük görevlileriyle çatışmaya girmişler, bunun sonucunda bütün Rus gümrük askerlerini kılıçtan geçirmişlerdir.

Dört Rus gümrük görevlisinin öldürüldüğü bu vakayı araştırmak için Rus memuru M. Mamleev görevlendirilmişti. Olayı araştıranlar, kaçakçıların, tutuklanmamak için gümrük görevlilerini öldürüp cesetlerini yaktıklarını belirtmişlerdir. Bu olayda kaçakçılığın organizatörü olarak Kurbanca Datha'nın oğlu Kamçıbek ve küçük torunları Arstanbek, Mirzapayaz ve diğer oğlu Mamatbek, Rus gümrükçülerini öldürmekle suçlanmışlardır. Kısa süre sonra, olay yerinde bulunmamasına rağmen kervan kafilesinin sahibi Kamçıbek ve kervanbaşı Akpalvan idama mahkûm edilmişler; bu vakanın yaşandığı Gülçö bölgesinin hâkimi (Kurbanca Datha'nın diğer bir oğlu) Mamatbek, olayı örtbas etmekle itham edilerek Sibirya'ya sürgüne mahkûm edilmiştir. Kurbanca'nın torunları on iki yaşındaki Arslanbek ve Mirzapayaz da olayı örtbas etmekle itham edilerek (önce kürek cezasına çarptırılmışlar, fakat halkın tepkisinden çekinen Rus idaresi kararı değiştirerek) Sibirya'ya sürgüne gönderilmişlerdir. Kurbanca Datha'nın Çarlık yönetime yazdığı mektupları, Rus devletine sunduğu onurlu hizmetleri hiç fayda etmemiş, iktidar ve itibar sahibi arkadaşlarının müdahaleleri mahkeme sonucunu etkileyememiştir. 3 Mart 1895'te eski Oş meydanında Kamçıbek ve Akpalvan idam edilmişlerdir.

İdam esnasında Çarlık rejimin temsilcileri tarafından Kurbanca Datha'nın oğlu Kamçıbek'e teamül gereği son söz hakkı tanınmıştır. Fakat Kamçıbek merhamet dilemeyeceğini, eşkıya gibi keyfi hareket eden bu idareden af dileyip hayatta kalmaktan daha aşağı bir duygunun olmadığını, öyle yaşamaktansa ölmeyi tercih ettiğini, yalanla iftirayla lekelenen onurunu kaniyla yıkayacağını, dolayısıyla ölümden korkmadığını söyleyerek dar ağacı ipini kendi elleriyle boynuna geçirmiştir.

Çok sevdikleri Beylerinin, yalanla iftirayla idama mahkûm edildiğini öğrenen Alay Kırgızları, Kamçibek ve diğer beyleri, buldukları zindandan Alay (Орузбаева, 1983: 48; Абдылдаев, 1995: 194) dağlarına, oradan da Kaşgar'a çıkararak Ruslar'a karşı tekrar savaşımaya hazır olduklarını, Kurbancan Datha'dan sadece işaret beklemediklerini belirtmişlerdir. Fakat Kurbancan, böyle zor, karmaşık durumda hislerine yenik düşmemiş, büyük devlet adamı gibi davranarak öz evladı olmasına rağmen, devleti ve milletin yüksek çıkarlarını ön planda tutmayı bilmiştir. Datha, kendinden işaret bekleyen halkına verdiği mesajda "Bir ana için öz evladını kendi elleriyle öbür dünyaya göndermekten daha ağır, daha acı bir imtihan yoktur. Çok zor durumdayım. Oğlumun hayatını kurtarırsam Ruslar masum insanların kanını dökecekler, halkımın soyunu kurutacaklar. Kararımı halkımdan yana kullanırsam evladımı kaybedeceğim. Dipsiz kuyuya düşmüş gibiyim... Kaderden kaçılmaz. Günahsız ölüm şehit olmak, şehitlik mertebesine yükselmektir. Kamçibek'in mekânının cennet olması için birlikte dua edeceğiz" diyerek Kırgız halkı ve devletin bekası için öz oğlunu feda etmiş, milletini büyük katliamdan kurtarmıştır.

İdamdan sonra Kurbancan Datha, kimsenin ağlayarak düşmanı sevindirmemesini söylemiş, oğlunun cenazesinin doğduğu Gülçö'ye götürülüp aile kabristanında hürmetle toprağa verilmesini emretmiştir.

İlk olarak eşi Alimbek Datha'nın Hokant sarayındaki talihsiz ölümü, sonra büyük oğlu Abdullahbek'in ölümü, şimdi de küçük oğlu Kamçibek'in idamı ve diğer oğullarının Sibirya'ya sürgünü, Kurbancan için çok yıkıcı ve yıpratıcı olmuştur. Kurbancan Datha'nın büyük oğlu Abdullahbek'ten söz açılmışken; Türkistan medreselerinde eğitim görmüş, gururlu, onuruna düşkün Abdullahbek, hayatının sonuna kadar Rusya'ya karşı mücadele eden son Hokant hükümdarı (Düzme Pulat Han) Molla İshak Hasanoğlu'nun (1986: 77-86) silah arkadaşı idi. Annesi Kurbancan'ın, kendilerinden kat kat güçlü olan Rusya'ya karşı ümitsiz mücadelesine son vererek artık yeni iktidara itaat etme zamanı geldiğini söylediğinde, bir Datha oğluyken Rus Çarı'nın hazinesi için çadır vergisi toplayan bölge idarecisi olmayacağını belirterek teklifi reddetmişti. Fakat Ruslar'a karşı mücadelesinde başarılı olamayınca, mağlubiyeti hazmedemeyerek çok üzülmüştü. Hacca gitmeye karar vermiş, fakat yolda iken Allah'ın rahmetine kavuşmuştu. Kırgız geleneklerine göre Abdullah'ın naaşı, anavatanı Alay'a getirilmiş ve Gülçö'deki aile kabristanında gömülmüştür. Kader, Kurbancan'ın hayatını merhametsizce altüst etmiş, bütün ümitlerini yıkmıştı. Kurbancan acı kaderini, dayanılması zor üzüntülerini şiirlere, ağıtlara dökmüştür. Onun bu ağıtları, benzer sıkıntılar içinde aynı kaderi paylaşan tüm Kırgız halkı arasında çok rağbet görmüş, bütün Kırgız

gız halkı tarafından sevilerek benimsenmesine yol açmıştır. Kurbanca'nın oğlu Kamçıbek'in ölümlü ve Sibirya'ya sürgüne gönderilen oğulları için yaktığı ağıtlardan bazıları halk arasında řu şekilde muhafaza edilmiştir:

3. Kurbanca'nın oğlu Kamçıbek için yaktığı ağıt (Kırızca):

Кабылан дүйнө утумдуу
 Кайрылбас жакка учурдум.
 Камчыбек балам туйгунум
 Капаска түшүп тутулдуң.
 Жазасы болуп сыйыртмак,
 Жаш жанын кыйдын элим деп
 Калкына тилеп ынтымак
 Кайгымды ичке жутундум.
 Элиме коога кезигип
 Апа деп жүрок эзилип
 Эр жигит коргоп ар-намыс
 Эңилбес башы кесилип.
 Эзелтен кайрат күрөшкө
 Баатырлар кирген чечинип,
 Эңкейбей кеткен өлүмгө,
 Чыдайм го шордуу сезилип.
 Ичимден боздоп турганда
 Ирмебей кирпич жумганда
 Иргесем акыл, ажалды
 Дабалап душман туйбасын.
 Ийнедей сайып жүрөккө
 Моокуму канып турбасын.
 Кесирим тийип элиме
 Касташкан душман кырбасын.
 Ак көйнөк кийип турганым

Айттырбай аза кылганым.
Ак сүтүмдү актадың
Ажалды күтүп турганың,
Тумчуктуруп тайгылтып
Туюкка тагдыр бурганың,
Түйшөлбөй тоскун ажалды
Түркөйдүй капа турбагың.
Мойнунда аркан кыл чылбыр
Койнума түшкөн жыландай.
Армандуу болгон тагдырдан
Кудурет кетип жыла албай.
Кол куушуруп жалынып
Калкалап сени калалбай.
Кадырман элге бейпилдик
Каалагандан бара албай.
Калкалап элди калайын
Курманга сени чалайын.
Кыргызга датка болгону
Аялдан мени койгону
Көргүсү келди баскынчы
Кайгынын көлдөй толгонун.
Өмүрүң кыска болсо да
Балам ар-намысың коргогун.
Кайыр кош ботом, кайрылгыс

Кут болсун шейит жолдоруң (Какеев ve Плоских, 2002: 7-108;
Өмүрзакова, 2002: 167-168; Арстанбекова, 2015: 205-208).

Kurbanca'nın Oğlu Kamçıbek İcin Yaktığı Ağıtın Türkçe Tercümesi:

Şahbazım, oğlum Kamçıbek
Terk ediyorsun fanı dünyayı.

Tuzak kurdu zalim dünya,
Dönüşü olmayan yola gönderdim seni.
Boynuna ipi doladılar;
Değmesin zalimin eli namusa diye
Kıydın canına tereddütsüz.
Ezelden beri güreşe
Baturlar çıkardı soyunup.
Korkmadın genç yaşına rağmen,
Okudun ölüme meydan.
Eğmedin bey boynunu,
Dik durup düşmana karşı,
Korudun milletin onurunu.
Kurtarmak için halkımı azaptan,
Taş bastım bağrıma sızlanarak.
Biçare dayanıyorum bu acıya,
Yüreğim kan ağlıyor ümitsizce.
Düşman güçlü, sinsî, merhametsiz,
Saplayacak iğnesini yüreğime.
İdamdan önce hazırlandı;
Azmetmiş beni yere sermeye.
Ama göstermem gözyaşlarımı düşmana;
Görmesin; sevinmesin yaşadığım üzüntüye.
Hata yapar, bir kusur işlersem,
Katleder düşman halkımı acımasızca,
Dipsiz kuyuya düşmüş gibiyim.
Ecelden korkma! Dik dur!
Boynuna dolanmış o ip, bil ki,
Yılan misli bana da sarılmış durumda.
Mecelim yok kurtarmaya seni,

Koparıp almaya kaderden seni.
Boyun eğip yalvarıp,
Gidemem düşmanın kapısına!
Ama kaldıramam halkımı isyana;
Zor felaketlere yol açar bu savaş,
Kurtarmaz ki senin hayatını da,
Zamanı değil henüz isyanın.
Girmeyelim öyleyse bu kavgaya.
Savunmak vazifemdir milletimi,
Olası savaşın elim akıbetinden.
Halkımın üzerine düşen bu kaygıyı,
Kurban edip senin canını,
Bir başıma çekeyim acısını.
Görmek istedi işgalci,
Kalbimi nasıl parçaladığını.
Evet, ben bir kadın- Datha'yım,
Ama her şeyden önce bir anayım.
Affet beni, mecbur kaldım,
Kaderin emrine boyun eğdim.
Akladın ak sütümü, olsun helal!
Ak giydim, hazırım senin ölümüne.
Kısa sürdüyse de ömrün,
Oğlum, korudun er namusunu
Hayırlı olsun şehitlik yolun.

4. Kurbanca'nın Diğer Oğlu Mamatbek, Torunları Mirzapayaz ve Arstanbek İçin Yaktığı Ağıt (Kırgızca):

Жарылгансыйт жүрөгүм,
Мен эмнеге күйөмүн.
Мырзапаяз жоодугер,

Бек кеткенге күйөмүн.
Ага тууган аман бол,
Деп кеткенге күйөмүн.
Уезддеги акимдер,
Пул салганга күйөмүн.
Тобу менен айымдар,
Тул калганга күйөмүн.
Кара дарга асылып,
Баш кеткенге күйөмүн.
Он үчтөгү Арстанбек,
Жаш кеткенге күйөмүн.
Мейманкана аксарай,
Бош калганга күйөмүн.
Так Сулайман ыйык жер
Ош калганга күйөмүн.
Алтын, күмүш зерлериң,
Пул калганга күйөмүн.
Айдай бейбак айымдар,
Тул калганга күйөмүн.
Бала-чака буркурап,
Боздогонго күйөмүн.
Башка түшкөн кайгыны,
Козгогонго күйөмүн.
Буйладагы атан тай
Төө калганга күйөмүн.
Букаралар бозоруп,
Жөө калганга күйөмүн.
Жайдакталып токумсуз,
Ат калганга күйөмүн.

Жалгыз барак бектерден,
Кат калганга күйөмүн.
Кылычы сынып, дат басып,
Кын калганга күйөмүн.
Кызыгы кетип куу дүйнө,
Чын калганга күйөмүн.
Атактуу Алай кең жайлоо,
Жер калганга күйөмүн.
Тунжурап башсыз элеңдеп,
Эл калганга күйөмүн.
Алакандай айылдын,
Аздыгына күйөмүн.
Тили буруу душмандын,
Кастыгына күйөмүн.
Бек тукумун шыбырга,
Айдаганга күйөмүн.
Буту-колун кишендеп,
Байлаганга күйөмүн.
Башчысынан айрылып,
Чачылганга күйөмүн.
Бакыт кушун башынан,
Качырганга күйөмүн.
Баш көтөргөн бектерди,
Байлап колун артына
Байлагана күйөмүн.
Атын тартып алдынан,
Мингенине күйөмүн.
Өз оюнча болушуп,
Билгенине күйөмүн.

Ата-баба жерлерин,
Тепсегенге күйөмүн.
Акыйкаттан сүйлөсөң,
Кектегенге күйөмүн.
Козголтпостон элимдин,
Алып бүтү жүрөгүн.
Өз үйүндөй башкарып
Бийлегенге күйөмүн.
Өз ырыскың колуңа,
Тийбегенге күйөмүн.
Алтын тогоо, күмүш кур,
Белден кетти бектерим,
Ак калпактуу Ата Журт,
Элден кетти бектерим.
Атактуу калаа, кенен Ош,
Жерден кетти бектерим.
Ак сарайың салдырган,
Абак болду бектерим.
Айтып бүткүс жомоктой,
Санак болду бектерим.
Алтын ордо кеңешчи,
Жыйын калды бектерим.
Ардактаган агайын,
Сыйың калды бектерим.
Айымдарды боздотуп,
Ыйың калды бектерим.
Жамы Кыргыз былк этпей,
Тордо калды бектерим.
Кара жоолук салынып,

Жубай калды бектерим.

Кызмат кылган калкыңа,

Ишиң калды бектерим (Өмүрзакова, 2002: 168-170).

4.1. Kurbancan'ın Diğer Oğlu Mamatbek, Torunları Mirzapayaz ve Arstanbek İçin Yaktığı Ağıtın Türkçe Tercümesi:

Parçalanıyor yüreğim,

Ben nelere yanarım...

Kibar Mirzapayaz Bey'imim,

Sürülmesine yanarım.

Ağalarım, akrabam,

Esen kalın!- diyerek,

Gidişine yanarım.

Bölge hakimlerinin,

Tellallık yapışına yanarım.

Hanımların topluca,

Dul kalışına yanarım.

Asılıp darağacına,

Başının gitmesine yanarım.

On üç yaşındaki Arstanbek'in,

Genç yaşta sürülmesine yanarım.

Misafirhane, ak sarayın,

Boş kalışına yanarım.

Kutlu Süleyman tahtının bulunduğu,

Oş'un boş kalışına yanarım.

Altınların, gümüşlerin,

Sahipsiz kalışına yanarım.

Ay gibi güzel bahtsızların,

Dul kalışlarına yanarım.

Çocukların ağlayan,

Kurbancan'ın Ağıtları

Dertlerine yanarım.
Çektiğimiz acının,
Artmasına yanarım.
Kazıktaki devenin, tayın,
Dağılışıma yanarım.
Fukaranın kederli,
Bineksiz kalışına yanarım.
Eyerleri sıyrılmış
Atlar için yanarım.
Sürgüne giden Beyler'den,
Geriye sadece mektup kalışına yanarım.
Kılıç sınıp kındaki,
Paslanışına yanarım.
Huzuru kalmadı dünyanın,
Bu gerçeğe yanarım.
Ünlü Alay yaylasının,
Boş kalışına yanarım.
Başbuğsuz kalan halkımın,
Kaderine yanarım.
Avuç kadar obanın,
Azlığına yanarım.
Dili farklı düşmanın,
Düşmanlığına yanarım.
Bey soyunu Sibir'e,
Sürgün edişine yanarım.
Elini ayağını zincirleyip,
Esir edişine yanarım.
Önderinden ayrılıp,
(Halkın) darmadağın oluşuna yanarım.

Talih kuşunu başından,
Kovuşuna yanarım.
Başkaldıran Beyleri,
Bağlayıp ellerini,
Sürgün edişlerine yanarım.
Altındaki atına,
El koyuşuna yanarım.
Keyfine göre davranıp,
Yönetişine yanarım.
Ata-baba toprağını,
Çiğneyişine yanarım.
Hakikatten söz etsen,
Öc alışına / kavga edişine yanarım.
Korkuta korkuta halkımı,
Hareket edemez hâle getirdi.
Kendi eviymiş gibi yönetip,
İdare edişine yanarım.
Kendi rızkının kendisine,
Verilmemesine yanarım.
Altın yüzüklü, gümüş kemerli,
Belden gitti Beyler'im.
Ak kalpaklı Ata Yurtlu,
Halktan gitti Beylerim.
Meşhur şehir, uğurlu Oş,
Şehrinden gitti Beylerim.
Beyaz sarayı yaptıran,
Mahpus oldu Beylerim.
Anlata anlata bitmeyen,
Masal oldu Beylerim.

Altın ordo danışman,
Meclisin kaldı Beylerim.
Saygıda kusur etmeyen,
Ağaların kaldı beylerim.
Hanımları ağlatan,
Ağıtların kaldı Beylerim.
Camı Kırgız sessizce,
Ağa düştü Beylerim.
Kara örtü örtünüp,
Eşiniz kaldı Beylerim.
Hizmet ettiğin halkına,
İşin kaldı Beylerim (Юдахин, 1985: 78).

5. Sonuç

Düşmanından merhamet dilemek, bir insanın sahip olduğu özgürlük ve bağımsızlığından kendi iradesiyle vazgeçerek düşmana teslim olmak anlamına gelmektedir. Bundan dolayı Kurbancan Datha'nın oğlu Kamçıbek, Rus idarecilerinden merhamet dilemeyi kabul etmemiş, düşmanlarına yalvarıp özgür kalmaktansa ölmeyi yeğlemiştir. Kurbancan Datha'ya gelince, merhamet dilenmek için Rus idarecilerinin kapısına gitmek şöyle dursun, öz çocuğu olmasına rağmen Kırgız halkının mutluluğunu, özgürlüğünü, devletin yüksek çıkarlarını kendi ailesinin saadeti ve menfaatlerinden yüce tutarak verdiği kesin kararıyla yüzbinlerce Türk insanının hayatını, topraklarını, mal-mülkünü kurtararak Kırgız halkının etnik ve siyasi bütünlüğünü korumayı bilmiştir. Kurbancan, kendi soydaşları arasında “Kırgız halkının anası” olarak; Rusya ve Buhara Hanlığı, Hokant Hanlığı, Kaşgar Hanlığı, Afganistan, İran vs. gibi diğer ülkelerde ise “Ala Dağları'nın Melikesi” olarak bilinmektedir. Kurbancan Datha'yı, vaktiyle Rus ve yabancı bilimadamları, diplomatlar, seyahatçiler vs. ziyaret etmişler, hepsi Kurbancan Datha hakkında hayranlık ve övgüyle bahsetmişlerdir. Bir zamanlar Türkistan Genel Valiliği'nin en üst makamlarında görev yapan Rus askeri ve idari memurlarının hemen hepsi; General K. P. Kaufman, General M. D. Skobelev, General M. E. İonov, General A. Cherniaev, General V. Rozenberg, General N. Korolkov, General A. B. Vrevskiy, General A. N. Kuropatkin ve General S. M. Duhovskiy Kurbancan Datha'yı bizzat ziyaret etmişlerdir. Bilim adamları ve sehayatçilerden B. L. Tageev (Rustam-

bek), Alexander von Taube, Yu. Golovnin, İ. P. Yuvachev, söz konusu dönemlerde henüz Albay rütbesinde olan (müstakbel Mareşal ve Finlanda Cumhurbaşkanı) Carl Gustaf Emil Mannerheim de Kurbancan'ı ziyaret edenler arasındadır. Mannerheim, 1906 tarihli Çin seyahati sırasında Kurbancan'ı ziyaret etmiş ve bizzat kendisi Datha'nın resmini yaparak onu ebedileştirmiştir.

Bu cesur, bilge ve dirayetli kadın Ala Dağlı Kırgızlar'ın özgürlük ve bağımsızlığını, gücünün sonuna kadar savunmuştur. Kurbancan Datha, akıl dolu, iletirli görüşlü politika izleyerek Kırgız halkını zor, inişli yokuşlu yoldan aydınlığa çıkarmayı başarmıştır. Datha, halkı için verdiği mücadelesi, büyük fedakârlığı, vatanperverliği, ağıtları, şiirleriyle tüm Kırgız halkının kalbinde taht kurmuştur.

Son notlar

Kurbancan'ın eşi Alimbek Datha, Hokant Hanlığı'nda *hâkim*, *pervaneci*, *başvezir* gibi kilit mevkilerde görev yapmış, bunun yanı sıra şerefli *datha* unvanına nail olmuş Hokant Hanlığı'nın yüksek erkânındandır. Fars dilinde *datha* “*adalet / hakikat arayan / veren*” anlamına gelip Türkistan Hanlıkları'nın devlet hiyerarşisinde yüksek bir makamı teşkil etmektedir.

Kurbancan Datha'nın gençliği, evliliği ve Alimbek Datha hakkında daha çok bilgi almak için bakınız; Какеев, А. ve Плоских, В. (2002). (Ред.). Горная Царица Курманджан и Её Время. Благотворительный Фонд Курманджан Датки. Бишкек: Илим; Өмүрзакова, Т. (2002). Курманжан Датка; Доор Инсан Ишмедүүлүк, Бишкек: Кыгызстан; Арстанбекова, Б. (2015). Курманжан Датка. *Тарыхый* Поэма. Бишкек: Турар.

Türkistan'daki 1876 olayları ve diğer milli isyanlar hakkında bilgi almak için bakınız; Ziyayev, H. (2007). *Türkistan'da Rus Hakimiyetine Karşı Mücadele*. Tercüme eden A. Çelikbay. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; Hayit, B. (1995). *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; Кастельская, З. Д. (1980). *Из Истории Туркестанского Края (1865-1917)*. Москва: Наука vs.

1996 yılında Kurbancan Datha hakkında “Курманжан Датка. Эпоха. Личность. Деяние” adlı doktora tezi hazırlamış olan Tursunay Ömürzakova, Kurbancan Datha'nın torunlarından olup günümüzde Kırgızistan Bilimler Akademisi Güney Şubesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün müdürüdür.

Alay / Alay Dağları = Ala / Ala Dağları; Güney Kırgızistan'daki yüksek dağlık bölge, Güney Tanrı Dağları'nın bir koludur. Manas destanına göre Alay, Kırgızlar'ın en eski zamanlardan beri yaşadıkları ana coğrafyalardan biridir. Manas Altay'dan Tanrı Dağları'na göç ettiğinde ilk olarak işte bu Alay bölgesinde yaşamıştır. Destanda zikredilen ana olaylar da Alay'da gerçekleşmiştir.

Sürgüne gittiği sırada Arstanbek artık on üç yaşına gelmiş bulunuyordu.

Sibir yani Sibirya

1. Han sarayı, han ordası, han otağı; 2. Zengin çadır. Вакınız; Юдахин, К. К. (1985: 78). Кыргызча-Орусча Сөздүк. Киргизско-Русский Словарь. Т. II. Фрунзе: Главная Редакция Киргизской Советской Энциклопедии.

КАУНАКÇA

АБДЫЛДАЕВ, Э. А., “Алай”, Карыпкулов А., (Башкы Редактор), *МАНАС. Энциклопедия*, Т. I, Мурас, Бишкек, 1995, s. 194.

АСАНКАНОВ, А., (Башкы Редактор), *Кыргыз Республикасынын Тарыхы*. Жогорку Окуу Жайлары Үчүн Окуу Китеп, Кыргызстан Басма Үйү, Бишкек, 2000.

АРСТАНБЕКОВА, Б., Курманжан Датка. *Тарыхый Поэма*, Турар, Бишкек, 2015.

АУНАКУЛОВА, G., “Alay Dağlarının Melikesi Kurbanca Datha (1811-1907)”, *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Bilgisi*, 2011, 8, s. 217-230.

БАБАБЕКОВ, Х., “Курманжан Датканын Ыр Сабактары”, Кыргызстан Аялдары, 1989, 12, s. 3-9.

ГАЛИЦКИЙ, В. ve ПЛОСКИХ, В., Старинный Ош, Издательство Илим, Фрунзе, 1987.

ВАЛИХАНОВ, Ч. Ч., “Записки О Кокандском Ханстве”, Валиханов, Ч. Ч., Собрание Сочинений в 5-ти Томах, Т. I, *Баур, Алма-Ата*, 1985.

ИЛЬЯСОВ, С. И., (Башкы Редактор), *История Киргизской ССР*, Т. 2, Кыргызстан, Фрунзе, 1986.

КАКЕЕВ, А. ve ПЛОСКИХ, В., (Башкы Редактор), Горная Царица Курманжан и Её Время. Благотворительный Фонд Курманжан Датки, Илим, Бишкек, 2002.

КАНАР, М., *Farsça-Türkçe Sözlük*, Deniz Kitabevi, İstanbul, 2000.

КАРАСАЕВ, Х., Камус Нама, Шам Басмасы, Бишкек, 1996.

МАМЫТОВ, С., “Новые Сведния Об Алайской Царице”, Фергана Долина Дружбы и Взаимосогласия, Кыргызстан, Бишкек, 1998.

МУСТАФАЕВ, Э. М. ve ЩЕРБИННИН, В. Г., Русско-Турецкий Словарь. Büyük Rusça-Türkçe Sözlük, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul- Русский Язык, Москва, 1996.

ОРУЗБАЕВА, Б. Ө., (Башкы Редактор), Кыргыз Советтик Социалисттик Республикасы. Энциклопедия, Кыргыз ССР ИА Кыргыз ССР Басма, Полиграфия Жана Китеп Соода Иштери Боюнча Мамлекеттик Комитети, Фрунзе, 1983.

ӨМҮРБЕКОВ, Т. Н. ve ЧОРТЕГИН, Т. К., Кыгыздардын Жана Кыгызстандын Жаны Доордогу Тарыхы. (XVII-XX Кылымдардын Башы), Кыргызстан, Бишкек, 1995.

ӨМҮРЗАКОВА, Т., Курманжан Датка; Доор Инсан Ишмедүүлүк, Кыргызстан, Бишкек, 2002.

ПЛОСКИХ, В., (Главный Редактор), *История Кыгызов (Досоветский Период)*, МП Табылга, Бишкек, 1992.

- _____, Киргизы и Кокандское Ханство, *Илим*, Фрунзе, 1977.
- ТЕРЕНТЬЕВ, М. А., “История Завоевания Средней Азии”, Терентьев, М. А., Собрание Сочинений в 3-х томах, Т. I, *Наука*, СПб., 1906.
- УРСТАМБЕКОВ, Б. ve ЧОРОЕВ. Т. К., Кыргыз Тарыхы. Кыскача Энциклопедиялык Сөздүк (Мектеп Окуучулары Үчүн), Мектеп, *Фрунзе*, 1990.
- ЮВАЧЕВ, И. П., “Курманжан Датка Алайлык Кара-Кыргыздардын Канышы”, Кыргыздар, Кыргызстан Басмасы, Бишкек, 1991, s. 241-263.
- ЮДАХИН, К. К., Кыргызча-Орусча Сөздүк. Киргизско-Русский Словарь, Т. II, Главная Редакция Киргизской Советской Энциклопедии, Фрунзе, 1985.